sfîrşitul lucrării cititorul rămîne cu ideea (evident falsă!) că, în fond, din secolul al XII-lea şi pînă azi nu a fost spus nimic valabil în ce priveşte teoria cazurilor, iar ceea ce s-a spus în secolul al XII-lea nu poate fi luat în serios. Cu o singură excepţie: contribuţia neogramaticilor. Dar contribuţia lor este apreciată nu ca aport teoretic în primul rînd, ci ca aport decisiv în domeniul cunoaşterii faptelor.

Bucureşti, februarie 1984 *Emanuel Vasiliu*

GUIDO BONELLI, *Struttura del significato e ordine frasale in latino. Questioni linguistiche e applicative.* Torino, G. Giappichelli, 1981, 103 p., L. 6500.

Pornind de la constatarea că (vezi *Introduzione. Il latino ,,impossibile''*) mulţi elevi ai liceelor clasice întîmpină, chiar şi în ultimul an de studiu, dificultăţi în citirea autorilor latini şi, mai ales, în traducerea unui text italian într-o latină acceptabilă, autorul îşi propune să examineze motivele acestor fenomene. El supune discuţiei în primul rînd situaţia specială a latinei, care, spre deosebire de limbile moderne, nu este vorbită. Or, deprinderea limbii scrise şi a unui stil literar trebuie să urmeze sau, cel puţin, să fie concomitentă cu învăţarea limbajului curent, şi nicidecum s-o preceadă. La aceasta se adaugă ,,deosebirea totală a structurii'' celor două limbi: latina şi italiana.

În domeniul lexicului (Cap. I. *L'alterità semantica italiano—latino*), pe de o parte, polisemia uneori aproape inextricabilă (de ex. *ratio, auctoritas, prudentia, consilium* etc.), pe de altă parte, lipsa unor corespondente pentru numeroşi termeni frecvent vehiculaţi în limbile moderne (ital. *ufficio, mondo* ş.a.) impun enunţului în latină o organizare semantică diferită, datorită în mare măsură necesităţii de a se recurge des la perifraze, operaţie deloc uşoară pentru elevi.

De altfel, transpunerea în latină, mai ales în cea clasică, a unor texte contemporane are un caracter artificial datorită, mai cu seamă, schimbărilor la nivel lexical, ca urmare a unei evoluţii de aproape două milenii a limbii acestora din urmă. Deosebirile esenţiale, lacunele inerente, ce ridică, între altele, problema mult dezbătută ,,qua ratione in latinum conuertendae sint uoces technicae'', ca şi faptul că vocabularul nu s-ar putea completa în diferitele lui compartimente decît ,,per decreto accademico'' constituie, după G.B., principalele impedimente în încercările de revivificare a limbii latine (p. 15—28).

Dintre deosebirile ce ţin de morfosintaxă (Cap. II. *L'alterità frasale italiano—latino*), autorul relevă numărul relativ mare al mărcilor cazuale, ce permit latinei multă libertate în topică. În baza unei generalizări, după noi discutabile, G.B. extinde asupra tuturor limbilor romanice ponderea ce îi revine în limba italiană topicii ca mijloc de subordonare (p. 33). Dintre obiecţiile ce le-am putea aduce semnalăm una singură: cine cunoaşte limba română nu întîmpină greutăţi dacă, de exemplu, complementul direct (*Caesarem*) este aşezat în faţa predicatului; el nu trebuie ,,să-l aşeze după verb'' (p. 35).

Paralelismul dintre latină şi germană, amintit la p. 36, s-ar fi cerut mai pe larg prezentat, pentru a se stabili, pe bază de date concrete, în ce măsură limba literară germană, calificată de autor drept enorm de complicată şi foarte îndepărtată de *Umgangssprache*, este avantajată, faţă de latină, prin existenţa limbajului curent. Relevante în acest sens ar fi fost mai ales precizările cu privire la proporţia elevilor care ajung să decodeze, fără ezitări şi greşeli, enunţurile complexe într-o lucrare germană, de factură literară sau ştiinţifică.

Dacă, preocupat de problemele generate de multe dintre fenomenele sintactice, G.B. a insistat asupra greutăţilor, s-ar fi cuvenit să semnaleze şi rolul lor formativ, căci tocmai structurile (ca, de ex., genitivul caracterizării), care, potrivit părerii autorului, în enunţuri mai ample ,,reuşesc să se camufleze şi să se ascundă'' (p. 42), sînt, credem, acelea care contribuie la disciplinarea gîndirii elevului şi îi dezvoltă — fireşte, pe bază de exerciţiu — deprinderea aplicării adecvate a regulilor gramaticale. De asemeni, structurile pentru a căror ,,înţelegere şi rezolvare'' nu este suficientă ,,învăţarea sintaxei normative'' (p. 43) sînt de cea mai mare utilitate, deoarece îl obligă pe traducător să caute şi să descopere conexiuni a căror sesizare se întemeiază, în primul rînd, pe logică şi perspicacitate.

Dat fiind că fraza latină se decodează greu din cauza organizării ei, ce reclamă o examinare atentă a raporturilor sintactice, dar că diferitele construcţii se recunosc destul de uşor într-o topică similară cu cea a limbii italiene, autorul consideră de prisos ,,studiul unui catalog, al unei liste de funcţii sintactice distribuite pe categorii: folosirea nominativului, folosirea genitivului etc.'' (Cap. III. *Critica del libro di ,,sintassi''*, p. 48—49; cf. şi p. 50: ,,lo

studio, poniamo, dei var; usi dell'Accusativo non è che uno studio [...] tutto interno ai tipi [...] che in quanto tali non constituiscono la difficoltà vera della frase"). El recomandă, în consecință, ca elementele fundamentale ale sintaxei cazurilor să se învețe, pe bază de exerciții, o dată cu morfologia. Același procedeu să fie adoptat și pentru ,,sintaxa verbului" (folosirea infinitivului și a conjunctivului pe lîngă *uolo, nolo, malo* sau a diferitelor timpuri ale indicativului și conjunctivului în propozițiile temporale). În felul acesta ,,cea mai mare parte a 'sintaxei' poate fi învățată fără 'a studia' vreo regulă, prin simplu exercițiu". Pe temeiul procedeului inductiv pe care îl preconizează, G.B. neagă necesitatea manualului de sintaxă (p. 50—52). El nu poate totuși să nu recunoască insuficiența cunoștințelor de sintaxă dobîndite astfel : elevul va trebui să învețe construcțiile specifice limbii latine ca, de exemplu, regimul verbelor *piget, pudet, interest* etc., construcțiile gerunziale și gerundivale, ablativul absolut ș.a. (p. 53). Nu este însă nevoie de o expunere sistematică, ci doar de explicații ocazionate de traduceri. Studiul sistematic al sintaxei devine folositor abia atunci cînd a fost dobîndită o competență pasivă suficientă, adică în ,,momentul terminal" (p. 53—54).

Nu vom dezbate aici dacă și în ce măsură ,,se constituie catalogul, 'cartea' de sintaxă" prin explicarea ocazională a unui număr considerabil de ,,construcții", a căror cunoaștere este indispensabilă înțelegerii unui text latin, construcții care nu prezintă totuși ocurențe atît de frecvente, încît să devină automatisme (chiar la un cuantum mare de exerciții). În cazul unei fixări neîndeajuns de durabile, intervin fie lacune sau erori în traducere, fie necesitatea de a găsi pasajul respectiv în noianul de explicații incidentale pe marginea textelor, de vreme ce elevul nu este deprins să recurgă la un manual de sintaxă înainte de a fi ajuns la momentul terminal al studiilor sale.

Pentru morfologie (Cap. IV. *Morfologia e analisi funzionale. La questione del metodo*), autorul consideră, dimpotrivă, procedeul inductiv ca antieconomic. Morfologia trebuie ,,învățată". Excepțiile să fie însă în așa fel dozate, încît să se parcurgă repede primele trei declinări și o parte adecvată a formelor verbale. În vederea unei mai bune fixări a desinențelor și a lexicului de bază, sînt recomandabile și exerciții simple de traducere în limba latină, exerciții ce nu au ca scop a-l deprinde pe elev ,,să redacteze în limba latină", ci să-l ajute să înțeleagă structura frazelor cu libertatea specifică a topicii (p. 57—58). O atenție deosebită trebuie acordată și în această etapă identificării raporturilor sintactice, fiindcă într-un text în limbă străină — mai ales latina — raporturile sintactice nu pot fi sesizate decît pe baza unei ,,analize logice explicite", în opoziție cu textele scrise în limba maternă, în cazul cărora analiza ,,rămîne implicită" (p. 59—63).

Spre deosebire de noile metode, care, după cum arată G.B., caută să realizeze o învățare ușoară și eficace a limbii latine, ca limbă vorbită — ceea ce imprimă un caracter nonrealist strădaniei lor —, metodele tradiționale nu renunță la studiul gramaticii. Dar dacă, pierzîndu-se din vedere faptul că latina e o limbă moartă, se tinde ca, prin acest studiu, elevii să fie deprinși ,,să scrie" în latina clasică, se ajunge, de asemenea, într-o situație absurdă, situație ce a generat criza în predarea limbii latine în epoca contemporană și reacțiile antigramaticale ale noilor metode. Trecînd însă în extrema opusă, nici ele nu pot scoate învățămîntul clasic din impas. Pe aceste considerente se întemeiază deziderat unei gramatici ,,intrinsecamente adeguata alla comprensione (non alla produzione) del latino" (p. 72).

,,Concluziile" cuprind precizarea că autorul nu și-a propus să dea o metodă proprie, că el consideră însă ca ,,un pas înainte" faptul de a fi relevat procedeele didactice neadecvate, greșelile de evitat. Negînd (p. 76), în general, eficiența ,,noilor modele gramaticale, mai ales a celor cu caracter transformațional", el admite totuși utilitatea ,,modelelor funcționale și îndeosebi a celui dependențial al lui H. Happ" (*Grundfragen einer Dependenz-Grammatik des Lateinischen*, Göttingen, 1976) pentru că sînt grefate pe procedeele tradiționale.

Convins că nimeni nu poate, în ultimă instanță, să sugereze altceva decît ce au făcut întotdeauna profesorii de latină în măsura în care și-au îndeplinit efectiv sarcina de a-l deprinde pe elev să stabilească ,,ierarhia funcțională a frazei", G.B. dă o analiză ,,model" a unui text din Plinius cel Tînăr. El prezintă fazele ce se cer parcurse pentru o decodare corectă a raporturilor sintactice, pornind de la ,,determinanții imediați" la cei ,,externi și accesorii" (p. 75—80). Pe întreg parcursul acestui proces, profesorul va face mereu apel la ,,rațiune" și va analiza greșelile împreună cu elevii, pentru ca ei să nu prindă ură pe latină pe motivul că ar fi intraductibilă. Toate acestea pretind, desigur, condiții optimale, între care, în primul rînd, ca numărul elevilor sau al studenților să nu depășească zece-cincisprezece (p. 85).

Relevarea insistentă a importanței descifrării raporturilor sintactice în toate etapele predării limbii latine, ponderea mare acordată practicii interpretărilor de texte, preconizarea unui dialog cu elevii constituie, după părerea noastră, tot atîtea elemente pozitive, la care se adaugă argumentări lucide (de exemplu, în problema revivificării limbii latine, p. 67—68, a aplicării unor metode antigramaticale în predarea limbii latine, p. 72—74, ș.a.).

Nu lipsesc însă nici opinii față de care se pot formula obiecții — unele dintre acestea, relevate mai sus. Lucrarea ar fi avut de cîștigat, între altele, și printr-o expunere mai sistematică, prin evitarea unor reveniri și repetări (comp., de exemplu, p. 10—12 cu p. 65—67, p. 50 cu p. 53 și 59 etc.).

Cluj-Napoca, mai 1984 *Frieda Edelstein*

BENJAMIN GARCÍA HERNANDEZ, *El campo semántico de 'ver' en la lengua latina — estudio estructural* — Universidad de Salamanca, 1976, 177 p. (Acta Salamanticensia, Filosofía y Letras, 97)

Lucrarea cu acest titlu conține elementele de bază ale mai vechiului *El campo verbal de la vista en la lengua latina — estudio semántico estructural*, pe care autorul l-a susținut ca teză de doctorat în cadrul Universității din Salamanca. Ne găsim în fața unei lucrări de o rigoare științifică remarcabilă, cu o structură echilibrată și unitară, adecvată optim metodei adoptate. De fapt, studiul are aspectul tipic al unei teze de doctorat, fiind constituit din două părți principale: una teoretică, mai redusă (20 p.), și alta analitică, mai extinsă (104 p.). Ambele sînt precedate de un scurt capitol (11 p.), cuprinzînd o concisă prezentare critică a principalelor studii precedente, similare ca tematică, atît comparativ-istorice (ale unor Grimm, Bechtel, Vendryes, Snell, Guiraud ș.a.), cît și structurale și generativiste (de Weisgerber, Collinot, Pottier, Bülow, Gruber, Rogers ș.a.).

Partea teoretică delimitează accepțiile principalelor concepte implicate de metoda folosită (de exemplu: cîmp semantic, clasă lexicală, arhilexem, arhisemem etc.) și, de asemenea, precizează principalele determinații și tipuri de relații în care intră acestea (de exemplu: relații lexematice, modificări semantice, opoziții și dimensiuni semantice ș.a.). În acest demers autorul urmează îndeaproape — și declarat — contribuțiile lui E. Coseriu. El definește *cîmpul semantic* „un continuum semnificativ" constituit din unități lexicale (lexeme sau paralexeme), structurat pe bază de opoziție semică (privativă sau echipolentă), păstrînd elementele principale ale definiției lui E. Coseriu („Un champ lexical est une structure paradigmatique constituée par des unités lexicales se partageant une zone de signification commune et se trouvant en opposition immédiate les unes avec les autres", definiție din *Les structures lexématiques*, volum colectiv, Wiesbaden, 1968). „Suspendarea ocazională a unei opoziții de sistem" sau *neutralizarea* ei este caracteristică și cîmpului semantic al vederii (p. 31). *Clasa lexicală* („clase léxica") este definită ca „o structură lexematică determinată de un clasem de mare recurență, care dă un comportament lexical și gramatical analog tuturor lexemelor pe care le conține" (p. 32). *Opozițiile semantice*, care reprezintă resortul constituirii cîmpurilor semantice, se instituie în opoziții clasematice. Astfel, în cîmpul semantic al lui 'a vedea', clasemul „dinamicitate" instituie opoziția „static" — „dinamic". *Relațiile lexematice* (p. 37—39), avînd un caracter intrasubiectiv sau intersubiectiv, reprezintă modalitatea de existență a cîmpurilor lexicale. *Modificarea semantică* (p. 42—43), considerată, o dată cu E. Coseriu, o structură paradigmatică secundară, nu este mai puțin importantă în surprinderea dinamicii unui cîmp lexical.

Partea a doua — cea analitică — a studiului prezintă materialul concret, verbele care redau sau implică noțiunea de 'a vedea' în limba latină. Consecvent metodei adoptate, autorul structurează, demersul analitic pe elementul esențial al metodei: sistemul de opoziții. Acestea funcționează în cadrul unor sectoare delimitate de cele trei „dimensiuni" caracteristice cîmpului semantic al vederii, identificate de B. García Hernandez astfel: (I) „capacitatea vizuală" a subiectului, tradusă prin 'am capacitatea de a vedea', 'dețin simțul văzului', avînd ca opus pe 'sînt orb'; (II) „intenția vizuală" a subiectului, concretizată în semnificația lui 'a privi'; (III) „percepția vizuală", mai exact: activitatea vizuală de percepere a obiectului, echivalentă cu 'a observa'. Rezumînd sistemul opozitiv fundamental în: „nonacțiune vizuală" (dim. I)/ „acțiune vizuală", divizată, la rîndul ei, în: „acțiune vizuală intențională" (dim. II)/„acțiune nonintențională sau perceptivă" (dim. III), B. García Hernandez trece la ilustrarea fiecărei „dimensiuni" cu verbele limbii latine, însoțind enumerarea lor și precizarea conținutului fiecăruia cu o exemplificare bogată, foarte exactă. Sînt citați aproape toți autorii latini, preferați (sau doar mai adecvați analizei) fiind Plautus, Cicero, Horatius, Lucretius, Vergilius, T. Livius. Pentru prima dimensiune arhilexemul *uideo* (notat de autor *uideo I*, căci unul și același verb poate ilustra mai multe „dimensiuni"), verb care exprimă capacitatea de 'a vedea', în general, sînt amintite verbele: *prospicio* 'văd bine', exprimînd „capacitatea de a vedea în profunzime" (p. 51), *despicio* 'deschid ochii', 'încep să văd', redînd „clarviziunea incipientă" (p. 51) și *cerno* (I) 'văd clar', 'disting', desemnînd „clarviziunea rezultativă" și avînd ca antonim